

SIMON MELINDA

Az Aufrecht és Goldschmied könyvterjesztő vállalkozás története és jelvényhasználata

A 19. századi magyar könyvkiadásra vonatkozó szakirodalom egyik megíratlan fejezete az Aufrecht és Goldschmied cég története. Habár a korabeli Magyarország egyik legkomolyabb tőkeerejű, nagy létszámú ügynöki gárdát alkalmazó és országos hálózatot működtető nagyvállalata volt, hiába keressük nevét szakmánk alapvető lexikonjaiban: sem Pusztai Ferenc,¹ sem Biró Miklós,² sem Kicsi Sándor András³ nem vette fel címszavai közé. Ám a könyvkereskedelemre vonatkozó specializált szakirodalomban is alig találunk a vállalatról szóló információkat: ezzel a területtel foglalkozó egyetlen szaklexikonunk⁴ nem említi és Révay József,⁵ illetve Varga Sándor⁶ történeti munkája sem foglalkozik vele.

Akik legalább megemlítik a céget, azok rendszerint mindössze egy rövid utalást tesznek, amely szerint az Aufrecht és Goldschmied vállalat honosította meg a részletüzletet a magyar könyvpiacra. Így tett Gulyás Pál⁷ több munkájában 1910–1924 között, Révay József és Schöpflin Aladár⁸ 1940-ben, Stemmer Ödön⁹ 1985-ben, Kókay György¹⁰ 1997-ben és Pogány György¹¹ 2004-ben. Különbség csupán annyi-

¹ *Nyomdászati enciklopédia. Az összes grafikai tudományok ismerettára*, szerk., Pusztai Ferenc, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1902.

² *Nyomdászati lexikon*, Biró Miklós, Kertész Árpád, Novák László szerk., Bp., Biró Miklós kiadása, 1936.

³ KICSI Sándor András, *Magyar könyvlexikon*, Bp., Kiss József könyvkiadó, 2006.

⁴ TORZSAI Tamás, ZALA Imre, *Könyv A–Z: A könyvkereskedelem kislexikona*, Bp., Tankönyvkiadó, 1973.

⁵ RÉVAY József, *A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve 1878–1928: Félé század a magyar könyv szolgáltatásban*, Bp., Révai, 1929.

⁶ VARGA Sándor, *A Magyar Könyvkereskedők Egyesületének alapítása*, Bp., Magyar Könyvkiadók Egyesülete, 1980.

⁷ GULYÁS Pál, *Oesterreich-Ungarische Buchhändler-Korrespondenz. Festnummer anlässlich des 50jährigen Bestehens 1860–1910*, Red. Karl Junker, Wien, 1910 [könyvismertetés] = *Magyar Könyvszemle*, 1910, 2, 176; GULYÁS Pál, *A könyv sorsa Magyarországon = Magyar Könyvszemle*, 1923, 3–4, 193; GULYÁS Pál, *A könyvek és könyvtárak hajdan és most*, Bp., A «Magyar Jövő» Ifj. Irodalmi R. T. kiadványa, 1924, (A „Zászlónk” diákkönyvtára, 97–100), 48.

⁸ RÉVAY József, SCHÖPFLIN Aladár, *Egy magyar könyvkiadó regénye*, Bp., Franklin Társulat, 1940, 80.

⁹ STEMMER Ödön, *Egy antikvárius visszaemlékezései*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 20.

¹⁰ KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Bp., Balassi, 1997, 117.

¹¹ POGÁNY György, *A magyar könyvkereskedelem rövid története*, Bp., Hatágú Síp Alapítvány, 2004, 71.

ban van köztük, hogy megemlítik-e a Révai Testvérek Rt. hasonló jellegű szerepét is. Sőt, Gulyás minden munkájában következetesen a hibás Goldschmidt névalakot használta, Kókay pedig Goldschmidre torzította azt.

A könyvterjesztő cég alapítási dátumát az említett szakkönyvek szerzői egységesen 1885-re teszik – és ebben minden valószínűség szerint ősforrásként Wiesner Jakab eredetileg német nyelven az 1910-es *Oesterreichisch-ungarische Buchhändler-Correspondenz*ben,¹² majd ugyanabban az évben magyarul a *Corvinában*¹³ megjelent tanulmányát követik, illetve veszik át egymástól.

Wiesner Jakab Emil (1864–1921) a Singer és Wolfner könyvkiadónál dolgozott 1887-től: kezdetben a kereskedésben alkalmazták, majd később átkerült a kiadói osztályra. Ő kezdeményezte többek között a „Filléres könyvtár”, a „Vidám könyvek”, a „Karrierek” és a „Milliók könyve” című rendkívül sikeres sorozatokat és Gáspár Ferenc hatkötetes *A Föld körül* című munkájának kiadói előkészítésében is részt vett. Ezeket a kiadványokat részletfizetéses módszerrel (is) terjesztették, tehát Wiesnernek kitűnő rálátása volt a magyar könyvpiac eme szegmensére. A vállalat érdekében végzett eredményes tevékenységét cégvezetői, majd igazgatói kinevezéssel honorálták, ünneplői pedig 25 éves jubileumi ünnepségén a könyvkereskedelem valóságos „művészenek” nevezték.¹⁴ Végül 33 évi alkalmazotti munka után 1920-ban önállósította magát és többedmagával megalapította a rövid életű Hajnal könyvkiadót.¹⁵

Wiesner tehát egyrészt kortárs volt, másrészt a könyvszakma élvonalában dolgozott (ő szerkesztette a *Corvinát* is 1905–1919 között) – ezért megalapozottnak kell tekintenünk az általa leírtakat. Csakhogy Révay Mór János (1860–1926), a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. vezérigazgatója, aki szintén számottevő alakja volt a kiadásnak és könyvkereskedelemnek, visszaemlékezéseiben két másik adatot is közöl: egy alkalommal 1887-re, egy másik helyen pedig 1888-ra teszi az Aufrecht és Goldschmied könyvkereskedői részletüzlet megalapításának dátumát.¹⁶ A biztos időpontot csupán az esetleg előkerülő eredeti dokumentumok alapján lehetne tehát megállapítani – de kettejük közül Wiesner sokkal megbízhatóbb.

Ami a cégre vonatkozó további szakirodalmi ismereteinket illeti: egyedül Révay Mór foglalkozik vele önéletrajzi könyvének néhány oldalán és egy rövid alfejezetet Goldschmied Bernát személyének is szentel.¹⁷ A gond csupán abból adódik, hogy Révay rendkívül elfogult ebben a kérdésben (is), mint ahogy egész könyve igencsak részrehajló és egyoldalú képet fest a korszakról. Goldschmied hideg fejű, gátlástalan és kemény ellenfél volt – pontosan olyan üzletember, mint Révay maga, aki ezt

¹² JAKOB WIESNER, *Der ungarische Buchhandel*, Oesterreichisch-Ungarische Buchhändler-Correspondenz 1910. Festnummer, 72–81.

¹³ WIESNER Jakab, *A magyar könyvkereskedelem = Corvina*, 1910/9, 42–46, illetve 1910/10, 50–53.

¹⁴ *Wiesner-lakoma = Corvina*, 1912/6, 41–42.

¹⁵ WOLFNER József, *Wiesner Jakab Emil = Corvina*, 1921/47, 1.

¹⁶ RÉVAY Mór János, *Írók, könyvek, kiadók: Egy magyar könyvkiadó emlékiratai*, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézrt Rt., 1920, I, 165, 348.

¹⁷ RÉVAY 1920, i. m. II, 134–136 (*Goldschmied szerepe*).

minden bizonnyal nehezen viselte. Emlékezéseiben annyira befeketíti, amennyire csak tudja, ezzel mintegy bosszút állva egykori konkurensén.

Szerinte Goldschmiednek „végzetes szerepe” volt a magyar könyvterjesztés terén, mert agresszív üzletpolitikájával a „könyvkiadói és terjesztői békés foglalkozást Magyarországon valóságos háborús állapottá változtatta át”. Minden eszközt felhasznált „az illojális üzleti verseny terén” és ha „célravezetőnek tartotta, a nyers és brutális személyes támadástól, sőt a terrorizálástól sem riadt vissza”. A kor kiadói rá voltak szorulva a könyvterjesztő vállalatokra, hiszen kizárólag az ügynökök hadseregén keresztül lehetett a megjelentetett óriási példányszámokat eladni, a hagyományos szortiment-kereskedésekben ez lehetetlen lett volna. Ezt a részleges monopol-helyzetet Révay szerint Goldschmied „minden egyes esetben a kiadók megfélemlítésére használta fel”, vagyis olyan szállítási feltételeket diktált, amelyek a kiadványok hasznát szinte teljes egészében a terjesztőnek juttatták.

Azt azért Révay is elismeri, hogy Goldschmied „kétségtelenül igen eszes, kiváló kereskedői kvalitásokkal rendelkező, gyors felfogású, biztos ítéletű ember” volt, akinek a szerepe „a magyar könyv-üzem terén időnként igen jelentékeny volt” és hogy „a korrekt üzletvitel érdekében” „a megkötött szerződést szigorúan megtartotta, betű szerint lojálisan”. Ám nem tudja megállni, hogy befejezésül még egy negatív vonást ne fessen az arképre: szerinte Goldschmied „nem volt képes lemondani arról az izléstelen szokásáról, hogy anyagi eredményeivel, vállalata sikereivel minduntalan kérkedjék”, hiszen „csendesesen várakozni nem volt képes – ő fecsegett akkor is, mikor saját magának kára származhatott belőle”.

A két nagy könyvterjesztő vállalkozás viszonya ellentmondásos volt: leginkább egy állandó készültséggel járó háborús helyzethez hasonlítható, amelyben azonban mindkét fél kínosan igyekszik betartani a kialakított fegyverszünet feltételeit. Az ipari méretű terjesztési műveletekben ugyanis érdektársak voltak: ha ügynökeik nem dolgoznak egymás területén és nem forgalmaznak egy időben konkurens termékeket, akkor mindkét vállalat jobban jár. Ez a kényszerű korrektség a szerződéskötési gyakorlatukban is jól nyomon követhető, hiszen egy-egy nagyobb kiadóval kötött közös terjesztői kötelezettség-vállalásnál mindig pontosan azonos számú termék átvételét biztosították maguknak. Ugyanakkor közösen igyekeztek megszerezni az adott kiadvány főbizományosi jogát is, ami azt jelentette, hogy a két terjesztő cégen és a szortimenteken kívül senki más nem árulhatja. Révay Mór csak azt nehezményezi emlékezéseiben, hogy bár az Aufrecht és Goldschmied-cég terjesztőként együttműködött velük, a Révai Testvérek önálló kiadványait azonban teljességgel bojkottálták. Ráadásul nem csak hogy nem vették át őket (bár ezek a sorozatok is kimondottan a részlet-üzlet céljára készültek), de a Révai-féle termékindító reklámkampányt meglovagolva rendszeresen egy hasonló jellegű konkurens cikket dobtak a piacra. A „Klasszikus regénytár” terjesztésének megkezdésekor kezdték árulni Goldschmiedék az Athenaeum által kiadott „A magyar és a világirodalom kincsestárát”-t, majd mikor a Révai Testvérek Rt. belefogott a jubileumi Jókai-összkiadás terjesztésébe, pontosan ezzel egyidőben adta Goldschmied is ügynökei kezébe a Franklin Társulat által közrebocsátott Jókai népszerű kiadást.

A szubjektív vélemény után azonban lássunk néhány konkrét számot: milyen kiadványokat és hány példányt forgalmazott az Aufrecht és Goldschmied vállalat? Ennek kiderítése nem egyszerű feladat, hiszen néhány szakirodalmi adaton kívül csupán kevés levéltári forrás áll rendelkezésünkre (például az OSZK Kézirattárában őrzött néhány szerződés az Athenaeummal, illetve a Franklin Társulattal). Ehhez járul néhány esetben a terjesztett könyv maga – tulajdonképpen ez adta jelen tanulmány megírásának apropóját is. A 19. századi könyvterjesztők ugyanis alkalomszerűen feltüntették cégük nevét is a kiadványok kötésén (rendszerint a gerinc alsó felén) vagy belepréseltették jelvényüket a hátsó kötéstábla közepébe. Ezeket az adatokat azonban egyetlen könyvtári katalógus sem veszi fel címleírásaiba s így elvesznek a kutatás számára. Kiadói és nyomdászjelvények után végzett adatgyűjtésem során azonban több kiadványon regisztráltam ezeket a jelvényeket is, s így több – a szakirodalomban és a levéltári forrásokban nem említett – könyvről is bizonyítani lehet, hogy (legalábbis részben) az Aufrecht és Goldschmied cég terjesztette őket.

Révay Mór emlékezéseiből tudjuk, hogy az első nagyarányú szerződést 1892-ben kötötték a Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.-vel, amelyben a *Pallas Nagylexikon* 2500 teljes példányának piaci elhelyezését vállalták (ugyanennyit vállalt a Révai Testvérek is).¹⁸ Tudjuk, hogy a vállalt számú előfizetést a Révai Testvérek egy hónap alatt összegyűjtötte és egy év alatt a hétezer számot is elérték, s ennél kisebb az Aufrecht és Goldschmied eredménye sem lehetett. A végül eladott hozzávetőleg 28 000 példány eladási hasznának a fele hozzájuk folyhatott be.

A Franklin Társulattal 1901-ben írták alá első megállapodásukat, amely szerint a „Magyar Remekírók” című sorozatból 3000 teljes példány átvételét garantálták öt éven belül (másik háromezret a Révai Testvérek vett át). Révay Mór adatai szerint ők végül 5300 körüli példány eladásának hasznát fölőzték le és „körülbelül ugyanannyi lehetett a másik cégé is”.¹⁹

A kiadó monográfiáját megíró Révay József és Schöpflin Aladár beszámolnak arról, hogy 1902-ben a Franklin megvásárolt egy részletüzletet, s így „sikerrel felvehette a versenyt a másik két nagy részletüzlettel.” Ezt a kisebb vállalkozást Melczer Károly vezette, aki korábban pontosan az Aufrecht és Goldschmied-cég könyvelőjeként dolgozott, majd elcsábította a Singer és Wolfner-cég a részletosztályuk vezetőjéül. Úgy tűnik azonban, hogy itt sem találta meg számítását, ezért hamarosan önálló céget alapított. Ám mivel nem volt elegendő tőkéje a nagy példányszámok átvételére, eladta vállalatát a Franklin Társulatnak és azután már kizárólag az ő termékeiket hirdette és árulta.²⁰

Csakhogy hiába beszél Révay és Schöpflin a sikeres önálló terjesztésről (és mélyen hallgatnak a későbbi szerződésekről), az alábbiakban részletezett levéltári források ezzel szemben azt bizonyítják, hogy a Franklin Társulat mégsem tudta magát függetleníteni a két nagy, tőkeerős terjesztő vállalkozástól.

¹⁸ RÉVAY 1920, i. m. I, 166, 172.

¹⁹ RÉVAY 1920, i. m. I, 369.

²⁰ RÉVAY József, SCHÖPFLIN Aladár 1940, i. m. 85.

Az 1902–1905 közötti időszakra 2000 darabos mennyiséget írtak alá az Aufrecht és Goldschmied céggel a „Shakespeare munkái” című sorozatra, akik 1904-ben már 300 példány átvételét vállalták Malonyay Dezső 1905-ben megjelent *A magyar képrás úttörői* című munkájából is. 1905-ben még ennél is nagyobb arányú szerződés született a két cég között, amelyben 1905–1914 között a következő (csak vázlatosan, sokszor rövidítve említett) kiadványok átvételét garantálják: Beöthy Zsolt, *A művészetek története a legrégebb időkől a XIX. század végéig* (1906–1912, 3 kötet, a Franklin Társulat által felvásárolt Lampel-Wodianer cég impresszumával jelent meg); Dóczi Lajos munkái (10 kötet több kiadásban 1900–1906 között, szintén Lampel-Wodianer impresszummal); Gracza György, *Az 1848–1849-iki magyar szabadságharc története* (1894–1898, 5 kötet, Lampel-Wodianer impresszummal); György Aladár, *A Föld és népei* (1904–1906, 5 kötet); Heinrich Gusztáv: *Egyetemes irodalomtörténet* (1903–1911, 4 kötet); a korábban már említett „Jókai Mór munkái” népszerű kiadás (151 füzet, több kiadásban 1857–1896 között); Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete* (1907–1922, 5 kötet); Nagy Géza–Nemes Mihály, *A magyar viseletek története* (1900); *Shakespeare összes színművei* (1902, 6 kötet); Szalay József – Baróti Lajos: *A magyar nemzet története* (1895–1898, 4 kötet, Lampel-Wodianer impresszummal); *Vas Gereben összes munkái* (több kiadásban 1898-tól kezdődően, 12 kötet); *Verne Gyula összes munkái* (több kiadásban 1896-tól kezdődően).

Ezekon kívül egész sorozatokra is szerződtek: „Magyar regényírók képes kiadása” (1904–1912, 60 kötet), „Magyar remekírók” (1904–1906, 55 kötet), „Magyar könyvtár” (az 1897–1910 között megjelent füzetek, Lampel-Wodianer impresszum), „Művészeti könyvtár” (az 1903–1910 között megjelent 12 kötet, Lampel-Wodianer impresszum), „A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára” (az 1901–1911 között megjelent 12 kötet), „Olcsó könyvtár” (az 1875-től megjelent füzetek).

Az Aufrecht és Goldschmied cég összesen 375 000 korona nettó áru könyv biztos elhelyezését garantálta ebben az általános érvényű szerződésben, de néhány kiadvánnyal kapcsolatban pontos részleteket is meghatároztak. A „Magyar remekírók”-ból 6600 példányt, a „Magyar regényírók”-ból pedig 90 000 példányt vettek át: 30 000 példányt a teljes sorozatból (vagyis 500 példányt a 12 sorozat mindegyik kötetéből), és ezen felül még 60 000-et saját választás szerinti kötetekből (nyilvánvalóan a jobban eladható szerzők műveit).²¹

Az Athenaeummal 1901-ben kötöttek egy öt évre szóló szerződést, amelyben arra vállaltak kötelezettséget, hogy összesen 650 000 korona bolti áru könyvet vesznek át a kiadó raktáron levő kiadásaiból, bele nem értve a *Magyar nemzet történetét*, valamint a szerződés tartama alatt kiadandó új műveket. Ugyanennyit vállalt a Révai Testvérek is, s így ebben az esetben is biztosították maguknak a kizárólagos terjesztői jogot. Révay Mór rövidítve megemlíti néhány kiadványt, amelyek a szerződés részét képezhették (zárójelben megpróbálom feloldani a kiadási adatokat): Madách Imre, *Az ember tragédiája* diszkiadása (1895), Petőfi Sándor illusztrált *Összes költeményei* (valószínűleg 1900, 2 kötet), Dárday Sándor, *Igazságügyi törvénytár* (1895, 5 kötet

²¹ OSZK Kézirattár Fond 2/50.

vagy 1900, 6 kötet), Bársony István munkáinak díszkiadása (1894–1899), *A magyar irodalom története*, Beöthy Zsolt szerk. (1896, 2 kötet) „és még többrendbeli népszerű munka”.²² Ezek közül csupán egynek a hozzávetőleges eladási adatát ismerjük: Gulyás Pál szerint a Beöthy-féle képes irodalomtörténetből 8000 példány kelt el,²³ s szinte biztosan állíthatjuk, hogy a két konkurens-szövetséges ebben az esetben is fele-fele arányban osztozott. A szerződést egyébként 1907-ben az Athenaeum nem újította meg, hanem ők is az önálló terjesztéssel próbálkoztak meg. (Tudjuk, hogy ez is sikertelen volt, mint ahogy a későbbi Athenaeum-Franklin közös vállalat, az AFRA sem bizonyult életképesnek.)

A Szilágyi Sándor által szerkesztett tízkötetes reprezentatív millenniumi kiadvány, *A magyar nemzet története* (1895–1898) olyan óriási hasznot hozó termék volt, amely önálló megállapodást kívánt. Erről Révay Mór csupán annyit ír, hogy „a 20 000 példánynak több mint felét közvetlenül a mi intézetünk helyezte el”,²⁴ de mivel több olyan példány is járt a kezében, amelynek a hátsó kötéstábláján az Aufrecht és Goldschmied-jelvény dombornyomása volt látható, bizton kijelenthetjük, hogy a többi példányról ők gondoskodtak.

1902-ben szintén külön szerződés tárgyát képezte az Athenaeum egyik leg-reprezentatívabb kiadványa, a „Műveltség Könyvtára” is (1905–1913, 11 kötet). A sorozatot eredetileg 12 kötetre tervezték – ezért ennyiről is szól a megállapodás –, de végül csak 11 valósult meg, mert az utolsónak szánt kötet, *A világirodalom története* az első világháború kitörése miatt már nem jelent meg. A kiadó közel kortárs történetírója csak annyit ír: „Az új század küszöbén roppant divatba jött a magyar könyvkereskedelemben a részletüzlet. Az általános szokás alól nem vonhatta ki magát az Athenaeum sem s hogy a részletüzlettel foglalkozó cégeknek anyagot adjon, kiadta a »Műveltség Könyvtárát«.”²⁵ A konkrét példányszámokról és a terjesztés módozatairól Szabó László mélyen hallgat (csupán a „roppant nagy könyvtáru sikerről” beszél), és a kiadó modern monográfusa, Kiss István is csak annyit ír, hogy 1902-től a Révai Testvérek is rendszeresen terjesztették a sorozat kötetét.²⁶ Szerencsére Gulyás Páltól tudjuk, hogy összesen 15 000 példány kelt el,²⁷ amelyből Révay bevallása szerint hatezret ők helyeztek el,²⁸ tehát ismét hasonló számra kalkulálhatjuk az Aufrecht és Goldschmied részesedését.

Végül tudomásunk van egy olyan szerződésről is, amelyet a Légrády Testvérek mint kiadó, illetve az Aufrecht és Goldschmied és a Révai Testvérek mint kizárólagos terjesztők írtak alá. A megállapodás tárgyát az 1907-ben megjelent Alfred Brehm,

²² RÉVAY 1920, i. m. I, 353.

²³ GULYÁS Pál 1910, i. m. 176.

²⁴ RÉVAY 1920, i. m. I, 352.

²⁵ SZABÓ László, *Athenaeum: Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből*, Bp., Athenaeum Irod. és Nyomdai Rt., 1918, 106.

²⁶ KISS István, *Az Athenaeum könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban*, Bp., Akadémiai, 1980, 44.

²⁷ GULYÁS Pál 1910, i. m. 176.

²⁸ RÉVAY 1920, i. m. I, 359.

Az állatok világa című magyarra fordított és átdolgozott munkája képezte (1901–1907, 10 kötet). Ezúttal a két részletüzlet kivételesen nem csupán az ügynöki terjesztést, de a vidéki szortimentek ellátását is magának szerezte meg. Az eredetileg vállalt példányszámoknak mintegy duplája, összesen 6000 kötet kelt el,²⁹ amelynek ismét hozzátéve a felét írhatjuk az Aufrecht és Goldschmied-vállalat számlájára.

Révay Mór ugyan nem árulja el üzleti titkait, de az átnézett szerződésekből (és a korabeli szakajtó panaszos cikkeiből) tudjuk, hogy a nagy terjesztő cégek átlagosan 40–60% közötti rabtot kaptak a bolti árból, ami mindkét vállalatnak óriási bevételeket jelentett egy-egy tömegesen forgalmazott kiadványból.

Az irodalmi és levéltári források kiegészítéseként itt közlöm azokat a könyveket, amelyekről a hátsó kötéstábla jelvénye alapján tudjuk, hogy az Aufrecht és Goldschmied-cég terjesztett. Korábban már említettem Szilágyi Sándor *A magyar nemzet története* című díszes sorozatát (1895–1898); ezen kívül ide tartoznak az Athenaeum kiadványai közül Csiky Gergely, *Petneházy* (1886) és Csiky Gergely, *A vasember* (1892); a Ráth Mór által kibocsátott *1890-ik évi országgyűlési törvénycikkek* (1890), illetve Arany János, *Kisebb költemények* (10. kiadás, 1895). Wiesner szerint Ráth Mór csupán 1889-ben nyitott számlát az Aufrecht és Goldschmied-cégnek³⁰, de láthatjuk, hogy a kapcsolat már jóval korábban létrejött köztük. Wiesner megemlíti azt is, hogy Méhner Vilmos kiadványaival is kereskedtek, de ilyen könyvre egyelőre nem bukkantam.

Ami azonban a legérdekesebb, az Révay Mór egyik hazugságának lelepleződése. Mint már korábban említettem, emlékezéseiben azt írja, hogy Goldschmied a többi kiadókat „csak kinozta, minket mint kiadókat egyszerűen bojkottált”, sőt, konkurens termékekkel próbálta rontani üzletüket. Könyvének egy másik helyén újból hangsúlyozza, hogy a Révai Testvérek által kiadott „Klasszikus regénytár” volt az első és egyetlen kísérlet, hogy „Goldschmied belekapcsolódjék a mi kiadói érdekeink előmozdításába is”, de „az ő sajtáságos üzletpolitikai felfogásánál és eljárásánál fogva ez sem sikerült.”³¹

Ezzel szemben az Aufrecht és Goldschmied-jelvény tanúsága szerint igenis forgalmazták a „Mikszáth Kálmán munkái” című sorozat *Az apró gentry és a nép* (2. kiadás, 1889) és *Urak és parasztok* (1891) köteteit, a „Jókai Mór újabb regényei” című sorozat *Minden poklokon keresztül* (2. kiadás, 1892) kötetét, valamint a Révai Testvérek „Magyar törvények” sorozatából az *1912. évi törvénycikkek az összes élő törvények tárgymutatójával* (1913) és az *1915. évi törvénycikkek az összes élő törvények tárgymutatójával* (1916) darabjait. Révay Mór tehát egy legalább 27 éven keresztül fennálló üzleti viszonyt tagad le emlékirataiban.

A jelvények elemzése azonban egyéb érdekes újdonságokkal is szolgál, mégpedig a cég jogi állására vonatkozóan. A három évtizedig (1886–1916 között) használt első típus stílizált tárcsapajzson A & G betűket ábrázol, fölötté pántos sisak és fosz-

²⁹ RÉVAY 1920, i. m., I, 376.

³⁰ WIESNER Jakab, *A magyar könyvkereskedelem = Corvina*, 1910/10, 50.

³¹ RÉVAY 1920, i. m. II, 135, 134.

ladék. A pajzs két oldalán feliratszalag „Festina lente” mottóval. Nagyobb verziója 83 × 76 mm, kisebb verziója 32 × 30 mm és mindig a hátsó kötéstáblába préselték vaknyomással vagy feketével.³² A második jelvényt mindössze egy 1890-es Ráth Mór-kiadvány hátsó kötéstábláján találtam meg.³³ A *G és Tai* felirat azonban semmit sem mond annak, aki nem ismeri a cég másik jelvényét – csupán a pajzs, a díszítmények és a jelmondat azonosságából lehet rájönni, hogy ugyanarról a vállalatról van szó. Még az ábrázolás mérete is tökéletesen megfelel az első típus kisebb változatának.

Aufrecht és Goldschmied (1886–1916)

Goldschmied és Társai (1890)

A szakirodalom azonban kivétel nélkül az Aufrecht és Goldschmied cégformát ismeri, a Goldschmied és Társai társulással eddig sehol sem lehetett találkozni.

Mit tudunk tehát a tulajdonosokról?

Révay Mór ködös megfogalmazása szerint Aufrecht Lajos „egy nagy boroszlói cég” alkalmazottja volt, akit azért küldtek Magyarországra, hogy „a német lexikon” terjesztését és szállítását közvetlenül, helyben szervezze meg.³⁴ Wiesner Jakab elárulja az anyacég nevét is: Bial & Freund,³⁵ de semmi továbbit nem közöl róluk. Egy kissé alaposabban utánajárva a kérdésnek, kiderült, hogy a boroszlói és bécsi székhelyű vállalatot 1864-ben alapította Leopold Bial, majd 1865-ben lépett be társként Victor Freund³⁶ – a cégjegyzés csak ekkortól Bial & Freund. 1884-ben

³² SIMON Melinda, *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1801–1900 = Hungarian printers' and publishers' devices 1801–1900*, Bp., Balassi–OSZK, 2012, 56. sz. jelvény.

³³ Dóczy Lajos *költeményei*, szerk. Ráth Mór, Bp., Ráth Mór kiadványa, 1890.

³⁴ RÉVAY 1920, i. m. I, 165.

³⁵ WIESNER Jakab, *A magyar könyvkereskedelem = Corvina*, 1910/10, 50.

³⁶ *Adressbuch der Haupt- und Residenz-Stadt Breslau 1868*, Breslau, 1868, 23, 76.

szétválasztják a szortimentet és az utazóügynöki üzletágot, s az utóbbi változatlan névvel működik tovább (a szortimentbe pedig betársul Georg Danzinger és ezt a Bial, Freund & Co. cégjegyzéssel folytatják, majd 1886-tól Albert Schwartz is aláírási jogot kap).³⁷ A részletüzlet főként különböző műszaki cikkek és könyvek részletfizetéses eladására szakosodott. Híresek voltak többek között saját márkanévvel forgalmazott gramofonjokról, amelyet azonban nem ők, hanem a kölni Excelsior-Werke GmbH gyártott. Ezen kívül fényképezőgépek, írógépek és fonográfok gazdag választékát kínálták századfordulós újsághirdetéseikben.

Ami a magyarországi leányvállalat által árult „német lexikonokat” illeti, Révay nem csekély ingerültséggel emlegeti, hogy „azt beszéltek”, hogy a *Meyers Konversations-Lexikon* negyedik kiadásából (Lipcse–Bécs, 1885–1892) „magában Magyarországon 18.000 példány kelt el”.³⁸ Ezeket egészen bizonyosan az Aufrecht és Goldschmied helyezte el a piacon – de eredeti példányok megvizsgálása alapján azt is biztosan leszögezhetjük, hogy a *Brockhaus Konversations-Lexikon* 14. kiadásának (Lipcse–Berlin–Bécs, 1893–1897), illetve a *Meyers Konversations-Lexikon* 5. kiadásának (1893–1898) is ők voltak a kizárólagos hazai forgalmazói. Piaci erejüket az is jelzi, hogy csak akkor voltak hajlandók lemondani ezek terjesztéséről, ha „nekik a magyar lexikon terjesztésében jelentős rész jut.”³⁹

A Magyar Könyvkereskedők Egyletébe csupán a cégalapítás után egy évtizeddel, 1895-ben lépett be Aufrecht Lajos és Goldschmied Bernát⁴⁰ és a későbbi tagnévsorokban egészen 1897-ig mindketten cégjegyzőkként szerepelnek (339., illetve 340. számú tagkönyvekkel). 1898-ban törlik Aufrecht Lajost, mert kilépett a vállalkozásból⁴¹, így ettől az évtől Goldschmied az egyedüli reprezentáns. Utóbbi a századfordulós fővárosi lakcímgjegyzékben a VI. kerületi Rózsa utca 46. alatti háromemeletes bérház lakójaként szerepelt.⁴² Aufrechtnek ebben az időben nem volt bejelentett boroszlói lakcíme, további sorsáról tehát egyelőre semmit sem tudunk. A céget egészen 1911-ig lehet követni a tagnévsorokban, de hogy az egyszer, alkalmasszerűen használt „társai” harmadik személye ki lehetett, arról a jegyzékekből semmi sem derül ki.

Kezetben – anyavállalatuktól eltérően – kizárólag könyvek forgalmazásával foglalkoztak Magyarországon; 1891-ben például egész „házi és családi könyvtárak berendezését” ajánlják.⁴³ Ugyanebben az évben Kont (Kohn) Gyula (1851–1904)

³⁷ MEYER, Friedrich Hermann, BURGER, Konrad, *Verzeichniss der Sammlungen des Börsenvereins der Deutschen Buchhändler. II. Band: Verzeichniss der buchhändlerischen Geschäftsroundschreiben*. Leipzig, 1897, 43.

³⁸ RÉVAY 1920, i. m. I, 164.

³⁹ RÉVAY 1920, i. m. I, 165.

⁴⁰ *Corvina*, 1895/19, 75.

⁴¹ *Corvina*, 1898/15, 77.

⁴² *Budapesti cím- és lakjegyzék 1900. május – 1901. április. IX. rész. Lakás-jegyzék. Budapest lakosainak betűrendes névsora*. Bp., 1901.

⁴³ *Magyar Nyomdászat*, 1891.

fizikatanár új tagul ajánlja a Magyar Királyi Természettudományi Társulatba Goldschmied Bernát „könyvárust”.⁴⁴

A Révai Testvérek azonban veszedelmes ellenfél volt. A részletfizetési piac harmadik, kisebb szereplőjét, a Könyves Kálmán Magyar Irodalmi és Könyvkereskedési Rt.-t például azonnal felvásárolták, mihelyt annak anyagi helyzete megingott.⁴⁵ Bekebelezve a kellemetlen versenytársat és nevét Könyves Kálmán Magyar Műkiadó Rt.-re változtatva immár saját leányvállalatukként működtették és tevékenységi körét a művészi reprodukciók forgalmazására korlátozták. Valami hasonló történhetett az Aufrecht és Goldschmied-cég esetében is, de az események pontos lefolyásáról ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre.

Bár Révay Mór könyvében egy nyomdahiba folytán 1914-et ír,⁴⁶ valójában azonban 1904 tavasza volt az az időszak, amikor az addigi óvatos egyensúlyozásból nyílt háborúvá fajulhatott viszonyuk az Aufrecht és Goldschmied céggel. Korábban már említettem az ekkor megindított „Klasszikus Regénytár” körüli ellenségeskedést, amely után „többé sohasem társultunk, de ezen időponttól kezdve cégének jelentősége a magyar irodalmi termékek terjesztése tekintetében fokozatosan alá is szállott, más tényezők léptek helyébe.”⁴⁷

Ez az újabb ködös megfogalmazás azt takarja, hogy sikeresen kiszorították utolsó komoly konkurensüket is a magyar könyvpiacról. Ehhez minden bizonnyal egy háttér-egyezményt kötöttek a két másik könyvkiadó-óriással, az Athenaeummal és a Franklin Társulattal, és az alkalmi szövetség tagjai közösen próbálták erővel felvásárolni az Aufrecht és Goldschmied vállalatot. Idézem az erről a *Magyar nyomdászat* hasábjain megjelent közleményt:

„Uj könyvkereskedési részvénytársaság. Erről a részvénytársaságról a «Hitel» a következőket írja: az Aufrecht és Goldschmied-czég üzlete legközelebb részvénytársasággá alakul át. Az uj részvénytársaság alakuló közgyűlése a legközelebbi napokban lesz és ebben az alakulásban jelentékeny része van az Athenaeumnak is, mely az uj részvénytársaság igazgatóságában is kellőleg képviselteti magát, a megnyiben az uj vállalat elnöke báró Herczog Lipót, az Athenaeum igazgatósági tagja, azonkívül Schwarz Félix és Ranschburg Viktor, az Athenaeum ügyvivő igazgatói is helyet foglalnak az uj társaság igazgatóságában, melyben az eddigi megállapodások szerint még Szécsi Pál is helyet foglal. A vezérigazgatói teendőkkel Benkő Gyula, a Franklin-társulatnak volt igazgatója bizatik meg. Az uj vállalat alaptőkéje 800 000 K-ban lesz megállapítva, a miből egyelőre 40%-ot fizetnek be. A czég mostani tulajdonosa Goldschmied Bernát teljesen visszavonul az üzlettől.”⁴⁸

A hadművelet azonban mégsem sikerülhetett teljesen akadálytalanul, mert

⁴⁴ *Természettudományi Közlöny*, 1891/259, 158.

⁴⁵ RÉVAY 1920, i. m. II, 39–40.

⁴⁶ RÉVAY 1920, i. m. II, 130.

⁴⁷ RÉVAY 1920, i. m. II, 134.

⁴⁸ *Magyar nyomdászat*, 1904/12, 198.

1905. novemberében a Hoffmann Alfréd halála után létrehozott segélyalap javára adakozó cégek listáján még az előkelő ötödik helyen láthatjuk az Aufrecht és Goldschmied vállalatot. A Révai Testvérek, a Franklin, az Athenaeum és a Singer és Wolfner 200 koronás adománya után az övük a legszármottevőbb: 150 korona. Látszik, hogy Goldschmied még küzdött: mindenképpen az említett „nagyok” egyenrangú partnereként akarta reprezentálni cégét.⁴⁹

A *Corvina* 1908. március 10-i számában azonban már a következőket olvashatjuk: „Az Aufrecht és Goldschmied cég március hó elsején változáson ment át. A cégtulajdonos, Goldschmied Bernát, elő akarván készíteni későbbi visszavonulását, vállalatát betéti társasággá alakította át olyképen, hogy a cégbe négy kültag lépett be összesen 500.000 korona betéttel. Goldschmied Bernát 330 000 korona értékű ingatlan és értékpapírból álló vagyonának kikapcsolása után 1 591 403 korona tiszta tehermentes vagyonnal maradt képviselve az új cégben s mint annak egyedüli beltagja, az üzletvezetést továbbra is magának tartotta fenn. A vállalat eddigi kereteiben marad a jövőben is és hogy annak idején, ha Goldschmied Bernát az aktív tevékenységtől vissza fog lépni, a vezetés továbbra is avatott kezekben maradjon, az új betéti társaság már most alkalmazta cégvezetőül Munk Józsefet.”⁵⁰

Itt ugyan már nem említene konkrétumokat a komoly tőkével belépő új tagok kilétéről, de feltételezhetjük, hogy ugyanazon cégek reprezentánsairól van szó, csak ezúttal már kevésbé nyílt sisakkal harcolnak. Mindenesetre 1907–1908-ban már „herendi porcellán-készletek díszítésére szolgáló minták rajzaira” hirdet pályázatot a *Művészetben* az Aufrecht és Goldschmied vállalkozás⁵¹, de a *Vasárnapi Ujság* 1908-as évfolyamától kezdődően már következetesen az „Aufrecht és Goldschmied utóda Elek és Társa Rt.” cégformát találjuk. „Kényelmes havi lefizetésre” kínálnak 1908-ban hegedűket, cimbalmokat, fuvolákat, forgatható és önműködő hangszereket,⁵² de a hangszerkínálat 1911-re kibővül gordonkákkal, gitárokkal, citerákkal, klarinétokkal, harmonikákkal és gramfonokkal is,⁵³ 1914-ben pedig már gramfonlemezeket is árulnak.⁵⁴ Kaphatók náluk a „legfinomabb Hacker-féle china-ezüst evőeszközök, teljes készletek, gyertyatartók, szivargarnitúrák, jardiniérek, kávé-, tea-, mokka- és likörkészletek”,⁵⁵ „különböző fényképezőgépek, előhíváshoz szükséges anyagok és kellékek, látcsövek, állványok”,⁵⁶ „bőröndök és egyéb utazási cikkek”,⁵⁷ „fehérnemű, úti piperekészlet, erszény-készlet, női kézi táska, manikűr-pedikűr készlet”,⁵⁸

⁴⁹ *Corvina*, 1905/30, 190.

⁵⁰ *Corvina*, 1908/7.

⁵¹ *Művészet*, 1907/6, 1908/1.

⁵² *Vasárnapi Ujság*, 1908/1.

⁵³ *Vasárnapi Ujság*, 1911/21.

⁵⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1914/27, 29, 30.

⁵⁵ *Vasárnapi Ujság*, 1910/50.

⁵⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1911/33; 1912/15; 1912/17, 24, 25.

⁵⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1912/27.

⁵⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1912/29.

de „vadászfegyverek, flóbertek, pisztolyok”⁵⁹ ugyanúgy a kínálatukba tartoznak.

Az új termékkör valójában nem új, hiszen ha utánajárunk, pontosan ugyanezeket az árucikkeket láthatjuk ezekben az években a Bial & Freund által feladott külföldi német nyelvű hirdetésekben is. Annyi történhetett csupán, hogy a könyvpiacról kiszorult cég átállt az anyacég többi jól bevált tömegcikkének a magyarországi forgalmazására. Elmondható, hogy mindent árulnak, ami egy átlagos polgári család lakberendezéséhez, mindennapi életéhez, szórakozásához és divatos hobbyjaihoz szükséges. Mivel a korábban árult könyvek is pontosan ezt a vásárlói réteget célozták meg, a cég ügynökeinek nem kellett új címtárat összeállítaniuk vagy új útvonalakat kidolgozniuk: minden működhetett tovább a régi kerékvágásban.

Azt kiderítendő, hogy kik lehettek az új cég tulajdonosai, ismét levéltári forráshoz kell nyúlnunk: 1921-ben ugyanis egy cégszerűen aláírt szerződésen⁶⁰ Elek Dezső igazgató és Goldschmied Bernát szignóját fedezhetjük fel. Az immár a háttérbe vonuló Goldschmied tehát továbbra is a részletüzletben maradt – legalábbis 1914-ig, amikor a cég reklámjai hirtelen eltűnnek a lapok hasábjairól. Ez utáni sorsáról közel három évtizedig semmit sem tudunk, életének végéről pedig csupán egy igen lehangoló közlemény tudósít a *Corvina* 1940-es évfolyamában:

„Goldschmied Bernát, az Aufrecht és Goldschmied cég volt társtulajdonosa, aki a könyvszakmában valamikor, különösen terjesztési vonatkozásban közismert személyiség volt és a terjesztésnek egészen új irányait tárta fel, a legnagyobb nyomorban él és kétségbeesett segélykiáltással fordult az egyes kartársakhoz, hogy „ne hagyják őt, a magyar könyvterjesztés nesztorát, 85 éves korában éhenpusztulni.” Bizonyára sokan vannak a kartársak között, akik Goldschmied Bernátra emlékeznek és szerkesztőségünk készséggel továbbítja Elnök urunknak azon kérését, hogy Goldschmied felsegítésére a kartársak adományait egyesületünkhöz, vagy az Elnök úrhoz közvetlenül sürgősen eljuttatni szíveskedjenek.”⁶¹

Ebből a felhívásból tudjuk meg teljes bizonyossággal születési évét (1856), halálának – a felhívástól számított egy éven belüli – dátumát (1941) pedig a Budapesti Zsidó Hitközség Központi Temetője (a Kozma utcai temető) nyilvántartásából: 24. parcella, 15. sor, 10. sírhely. Nyughelyét nem jelöli sírkő.⁶² Nyitott marad a kérdés, hogy az eltelt évtizedek alatt mi lett a sorsa az 1908-ban említett 330 000 korona értékű ingatlanokból és értékpapírokból álló magánvagyonának?

⁵⁹ *Vasárnapi Ujság*, 1911/37; 1912/20, 21, 22; 1914/30.

⁶⁰ OSZK Kézirattár Fond 3/321.

⁶¹ *Elnökünk kérése a könyvkiadókhöz és a tehetősebb szortimenterekhez = Corvina*, 1940. március 16.

⁶² Köszönöm a Budapesti Műszaki Egyetem Általános és Felsőgeodézia Tanszék docense, Varga József szíves segítségét ennek kiderítésében.

SIMON, MELINDA

L'histoire de l'entreprise de distribution de livre *Aufrecht et Goldschmied* et son emploi de marque de firme

La firme Aufrecht et Goldschmied était une des plus grandes entreprises de distribution de livres sur le marché du 19e siècle, fondée à Budapest, en 1885, par Lajos Aufrecht et Bernát Goldschmied. C'était la filiale de la firme Bial & Freund, siégeant à Wroclaw (Boroszló) et Vienne, et s'occupant surtout des différents articles techniques (phonographes, tourne-disques, appareils de photos, machines à écrire, armes de feu etc.) et de la vente des livres à tempérament. En Hongrie ils ont distribué par exemple, dans une quantité de 10 mille exemplaires, les éditions actuelles de l'Encyclopédie Meyers et Brockhaus (Konversation-Lexikon), tout de même, à partir de 1892, ils se sont tournés aux produits hongrois.

L'auteur de l'étude énumère détaillément les livres et séries de livres distribués par les agents de la firme Aufrecht et Goldschmied (d'après la littérature spéciale, de sources d'archives, et l'usage de la marque de l'entreprise. Elle présente les différentes quantités d'exemplaires et la situation financière de la firme, dans son âge d'or.

Les représentants du marché de livre d'aspect capitaliste, développé à la fin du 19e et début du 20e siècles, avaient pratiqués une politique de commerce très agressive.

En fin de compte, dans cette lutte la firme Aufrecht et Goldschmied a été vaincue, par sa rivale la plus importante, l'Institut Littéraire des Frères Révai. L'entreprise a été achetée par une union d'occasion, formée par Révai et de deux autres éditeurs des plus grands de l'époque, Athenaeum et Société Franklin. Dès lors la firme a été nommée 'Successeur de Aufrecht et Goldschmied, S.A. Elek et Cie.' (directeur Dezső Elek, commanditaire Bernát Goldschmied). Les livres ont été complètement annulés de leur choix, ils ont passé aux produits de Bial&Freund qui servaient l'habitat bourgeois, la vie quotidienne et l'amusement (objets en porcelaine, ustensiles de table en alpaca, instruments de musiques, disques, sous-vêtements, accessoires de photo etc. Nous n'avons pas de données de l'existence de la firme Elek et Cie, après 1921.

Lajos Aufrecht est sorti de l'entreprise déjà en 1898 (on ne connaît pas sa vie ultérieure), Bernát Goldschmied est mort, complètement appauvri, en 1941.